

รูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

Landscape Design Model of Temples to Promote Dhamma Practice

พระอธิการรัตนธรร นาถธมโม (เทพวรรณ)¹ พระศรีสมโพธิ² และศิริโรจน์ นามเสนา³

Phraatikan Ratthanathorn Nadhadhammo (Tappavon), Phrasrisombhot (Waranyu Sonchun)

and Sirirote Namsena

Received: September 04, 2022

Revised: May 10, 2023

Accepted: June 11, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวทางการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม 2) ศึกษาการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย และ 3) นำเสนอรูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิทัศน์ของวัดจำนวน 19 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท ผลการวิจัย พบว่า 1) แนวทางการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม พบว่า ในสมัยสุโขทัย เน้นการสร้างสถาปัตยกรรมอยู่ด้านหน้าวิหาร โดยมีลานประทักษิณคั่นเพื่อได้ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมและบำเพ็ญการกุศล และในปัจจุบันวัดได้รับอิทธิพลจากยุโรป ทำให้รูปแบบของวัดนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบ ที่เกิดจากการคิดปรับปรุงให้เข้าสู่ความเป็นารออกแบบในเชิงโมเดิร์น 2) การออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย พบว่า มีลักษณะที่สอดคล้องกับธรรมชาติโดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม สงบและวิเวก เป็นที่สมถะและมีเท่าที่จำเป็น และแผ่ขยายทางธรรม และ 3) การนำเสนอรูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม พบว่า ควรออกแบบภูมิ

¹ คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์; Sangha in Nakhonsawan Province

²⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: aimmla@gmail.com, Tel. 096-9919879

ทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ตามพระธรรมวินัยให้มีความเพียบพร้อมด้วยสัปปายะ 7 อย่าง คือ ที่อยู่เป็นสุขสบาย ที่เที่ยววิเวกบาตเหมาะสม การพูดคุยที่เหมาะสม เป็นที่สบายกัลยามิตร เป็นที่คำนึงถึงการกินอาหาร ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมเป็นที่สบาย และเป็นพื้นที่ให้นั่ง ยืน เดิน ได้อย่างสะดวก

คำสำคัญ: รูปแบบ, การออกแบบภูมิทัศน์, ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

Abstract

The purposes of this research article were 1) to study the concept of landscape design of temples to promote Dharma practice; 2) to study the landscape design of temples to promote Dharma practice in Thailand; and 3) to present the model of landscape design of temples to promote Dhamma practice. It was a qualitative research by interviewing key informants, including 19 experts in the temple's landscape. Research tools were interview forms. Data were analyzed using content analysis techniques. The results of the research found that 1) the concept of landscape design of temples to promote Dhamma practice was found that in the Sukhothai period, emphasis was placed on building a stupa as the main Buddha image in front of Vihara separated by a Prathaksin courtyard to be used as a place to perform rituals and practice charity. At present, the temple has been influenced by Europe. As a result, the style of the temple has been changed to a style that was created from thinking and improving it into a modern design; 2) the landscape design of the temples to promote Dhamma practice in Thailand was found that the characteristics were consistent with nature by being concrete, calm and secluded, being humble and having only what was necessary and religious connotations; and 3) presenting a model for designing the landscape of temples to promote Dhamma practice found that the landscape of temples should be designed to promote Dhamma practice according to Dhamma and Vinaya to be complete with Sappaya 7, namely suitable abode, suitable resort, suitable speech, suitable person, suitable food, suitable climate, suitable posture.

Keywords: Model, Landscape Design, Promoting Dhamma Practice

บทนำ

ในอดีตวัดไทยเป็นที่พึ่งพิงทั้งทางกายและทางใจทางกาย เช่น วัดเป็นที่ร่มเย็นมีร่มไม้เป็นที่พักของคนเดินทางเป็นที่หย่อนใจของคนที่อยู่ในละแวกนั้นมีสิ่งก่อสร้างที่มาจากศรัทธา จึงมีความงดงามทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งเป็นที่เจริญหูเจริญตาทางใจ เช่น การที่ทางวัดเป็นที่พึ่งธรรมเป็นที่ศึกษาบวชเรียนของลูกหลานเป็นที่ถือศีลยามชรา นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งสมุนไพรข้าวของเครื่องใช้ในการจัดงานพิธีและแหล่งศึกษาหาความรู้ทางช่างและวิชาอื่นๆ และยังเป็นที่พักพิงกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้วัดไทยมีส่วนประกอบหลัก ได้แก่ ประตูด่านวัดกำแพงวัดโบสถ์วิหารศาลาการเปรียญเจดีย์เมรุศาลากุฏิ เป็นต้น ทั้งหมดนี้มีการวางแผนกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม เป็นภูมิทัศน์ตามประเพณีของพระพุทธศาสนาตามสภาพภูมิอากาศภูมิประเทศและประโยชน์ใช้สอยตามสภาพสังคมในสมัยนั้น ๆ โดยได้คำนึงถึงความสวยงามความเด่นชัดความเป็นปูชนียสถานวัดจึงเป็นที่เจริญศรัทธาของคนไทยในอดีต ในปัจจุบันที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปการใช้พื้นที่และการก่อสร้างอาคารในวัด จึงขาดหลักการต่าง ๆ ดังกล่าวมีการใช้พื้นที่เพื่อหารายได้มากขึ้นในขณะที่ไม่มีการวางแผนจัดระเบียบการก่อสร้างที่คำนึงถึงภูมิทัศน์ของสถานที่ ก่อให้เกิดความเสียหายต่าง ๆ เช่น การก่อสร้างอาคารที่บดบังทัศนียภาพหรือสร้างความขัดแย้งแปลกแยกโดยรูปแบบสถาปัตยกรรม ทำให้พื้นที่วัดที่ใช้เพื่อการเจริญศรัทธาสูญหายไปมาก จึงน่าที่จะหาวิธีการจัดการให้วัดไทยในปัจจุบันยังคงรักษาหรือปรับปรุงแก้ไขภูมิทัศน์ด้วยการกำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ คำแนะนำเรื่องควรหรือไม่ควรในการก่อสร้างอาคารในวัด เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์เหล่านั้นไปสู่การปฏิบัติเพื่อไม่ให้วัดดูเสื่อมโทรมกรุงรังไม่น่าเจริญศรัทธา (ชุดิมา สุคันธสิริกุล, 2558)

แนวทางการออกแบบภูมิทัศน์ของวัด เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในปัจจุบันได้จัดพื้นที่ของวัดในการทำกิจกรรมภายในวัดอย่างชัดเจนอยู่แล้ว โดยแยกส่วนที่เป็นพุทธาวาส สังฆาวาสและส่วนสาธารณะที่ประชาชนเข้ามาใช้งานค่อนข้างชัดเจน มีพื้นที่ใกล้ชิดชุมชนทำให้ประชาชนเข้ามาใช้พื้นที่เป็นจำนวนมาก แต่ด้วยส่วนใหญ่มีปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่เพียงพอต่อการใช้งานโดยทั่วไป เช่น ห้องน้ำมีจำนวนน้อยเมื่อมีผู้ใช้งานจำนวนมากจึงทำให้สภาพห้องน้ำสกปรก ลานจอดรถไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในพื้นที่ประกอบกับพื้นที่ไม่รองรับประชาชนที่เข้ามาทำบุญในช่วงวันพระและวันสำคัญทางศาสนาที่มีประชาชนจำนวนมากแต่การใช้พื้นที่ทำได้อาจไม่เต็มศักยภาพพื้นที่มีมากแต่ไม่มีส่วนให้ประชาชนใช้งานเช่น ที่นั่งพักมีจำนวนน้อย สภาพพื้นที่ของวัดค่อนข้าง

เสื่อมโทรม ยังไม่ได้รับการปรับปรุงฟื้นฟู จึงต้องจัดให้มีการออกแบบศาสนาสถานให้ประชาชนได้เข้ามาใช้งานพื้นที่ได้ทุกส่วนของพื้นที่ เช่น สถานที่ปฏิบัติธรรมลานกิจกรรมนันทนาการ สถานที่นั่งพัก สถานที่ถ่ายรูปสวย ๆ ส่วนการเรียนรู้ต้นไม้ในพุทธประวัติ ปรับปรุงห้องน้ำ มีที่ล้างจาน โรงครัวที่เก็บของเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย (พิริยา พิทยาวัฒน์ชัย, 2561)

ผู้วิจัยในฐานะที่เคยเป็นผู้อาศัยในที่พักสงฆ์ และปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนสถานะเป็นวัดโนนฤๅชี บ้านร่องคู ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการหลักในการปรับเปลี่ยน ได้พบปัญหาการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดที่สร้างขึ้นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับวัดอื่นๆ ที่มีปัญหาในการสร้างวัด เนื่องจาก ไม่มีรูปแบบภูมิทัศน์ที่ชัดเจนและเป็นหลักในการปฏิบัติ อีกทั้ง บางวัดมีพื้นที่ที่จำกัดทำให้ไม่สามารถสร้างได้ตามรูปแบบภูมิทัศน์ อีกทั้งยังต้องมีการรับฟังความคิดเห็น ตามศรัทธาของญาติโยม ทำให้การออกแบบภูมิทัศน์ของวัด เกิดความยุ่งยากเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นปัญหาของทุกวัดที่กำลังดำเนินการสร้างและปรับปรุงอยู่ในขณะนี้

จากที่กล่าวมา ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ศึกษาการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย และนำเสนอรูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมเพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด สามารถนำผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการจัดภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมให้เหมาะสม สวยงาม เป็นไปตามความต้องการของทุกฝ่ายต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม
2. เพื่อศึกษาการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็นกลุ่มบุคคลต่าง ๆ 3 กลุ่ม โดยมีรายละเอียดและจำนวนดังนี้ กลุ่มที่ 1 พระผู้มีประสบการณ์ด้านภูมิทัศน์ของวัด จำนวน 9 รูป กลุ่มที่ 2 เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่มีประสบการณ์เป็นผู้ประสานงานด้านภูมิทัศน์ของวัด จำนวน 2 คน กลุ่มที่ 3 เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิทัศน์ของวัด จำนวน 8 คน รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น จำนวน 19 รูป/คน

ขั้นตอนการวิจัย ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ใช้วิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก โดยการรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการค้นคว้าและการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาและใช้เป็นฐานในการกำหนดตัวแปรที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยต่อไป

ขั้นที่ 2 ศึกษาการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย ใช้วิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก และใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติม

ขั้นที่ 3 นำเสนอรูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ใช้วิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก และใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติม

การนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลโดยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาแล้ว มาจัดเก็บให้เป็นระบบ ระเบียบ ให้ความหมายกับข้อมูล จัดหมวดหมู่ความหมายข้อมูล วิเคราะห์และสรุปรวบรวมความหมายข้อมูล ผู้วิจัยเลือกใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) คือ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกันเพื่อเลือกเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นเรื่องเดียวกันไว้ ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี ผลการวิจัย และนำข้อมูลทั้งหมดมาพิจารณาแม้จะมาจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันทั้งเวลา สถานที่ และบุคคลก็ตาม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนนำไปวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

1. แนวคิดการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม พบว่า

1.1 วัดในสมัยพุทธกาล ให้ความสำคัญกับเจดีย์หรือสตูป เพราะยังคงสัญลักษณ์ในเชิงความหมายอันเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า

1.2 ในสมัยสุโขทัย เน้นการสร้างสตูปเป็นพระประธานอยู่ด้านหน้าวิหาร โดยมีลานประทักษิณคั่นเพื่อให้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมและ บำเพ็ญการกุศล

1.3 ในสมัยอยุธยา การวางผังในเขตพุทธาวาสได้เปลี่ยนแปลงไป โดยที่โบสถ์จะมีขนาดใหญ่ขึ้นจะสร้างใกล้กับวิหาร ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในเชิงของการใช้สอย

1.4 ในสมัยรัตนโกสินทร์ เน้นความสำคัญของโบสถ์เป็นอันดับแรก วิหารเป็นอันดับที่สอง และเจดีย์เป็นอันดับสาม

1.5 ในปัจจุบันวัดได้รับอิทธิพลจากยุโรป ทำให้รูปแบบของวัดนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบที่เกิดจากการคิดปรับปรุงให้เข้าสู่ความเป็นการออกแบบในเชิงโมเดิร์น โดยเป็นการเน้นไปที่การออกแบบที่เปลี่ยนระบบทางกายภาพ มากกว่าการใช้งานหรือสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ในยุคสมัยนั้น ๆ

2. การออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย มีลักษณะที่สำคัญดังนี้

2.1 คุณลักษณะที่สอดคล้องกับธรรมชาติโดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น สัดส่วนของธรรมชาติ 95% ต้นไม้ใหญ่สูง 20-30 เมตรสัดส่วนอาคารไม่สูงเกินยอดไม้อาคารกระจายตัวแทรกไปกับธรรมชาติเปิดช่องที่นำธรรมชาติเข้ามาสู่ภายในตัวอาคารใช้วัสดุที่มาจากธรรมชาติ

2.2 คุณลักษณะที่ลักษณะที่สงบและวิเวกโดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น มีการแบ่งพื้นที่ใช้งานให้เป็นสัดส่วนมีป่าปลูกเป็นปราการธรรมชาติการเข้าถึงพื้นที่อย่างแยกคาง

2.3 คุณลักษณะที่สมถะและมีเท่าที่จำเป็นโดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น ใช้วัสดุที่คงทนบำรุงรักษาง่ายใช้พื้นที่อย่างยืดหยุ่นมีรูปแบบอาคารที่เรียบง่ายใช้พื้นที่ธรรมชาติให้มากที่สุด

2.4 คุณลักษณะที่แฝงนัยยะทางธรรมโดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น มีพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธรูปมีรูปถ่ายพระสงฆ์ชื่อดังมีโครงกระดูกพระสงฆ์ชื่อดังมีภาพปริศนาธรรม

3. การนำเสนอรูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม มีลักษณะที่สำคัญดังนี้ สอดคล้องกับธรรมชาติโดยมีสัดส่วนของธรรมชาติ อาคารกระจายตัวแทรกไปกับธรรมชาติ สงบและวิเวกโดยมีป่าปลูกเป็นปราการธรรมชาติ การเข้าถึงพื้นที่อย่างแยกคาง สมถะและมีเท่าที่จำเป็นโดยใช้วัสดุที่คงทนบำรุงรักษาง่าย แฝงนัยยะทางธรรมโดยการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป รูปถ่ายหรือสรีระสังขารพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียง หรือ ภาพปริศนาธรรม เป็นต้น ส่วนการบริหารงานจัดการเพื่อการพัฒนาวัดให้ความสมบูรณ์ตามพระธรรมวินัยให้มีความเพียบพร้อมด้วยสัปปายะ 7 อย่าง คือ

3.1 อาวาสสัปปายะที่อยู่เป็นสุขสบาย คือ ทำใหวัดเป็นที่ร่มรื่นร่มเย็นเป็นรมณียสถานเจริญตาสบายใจแก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

3.2 โคจรสัปปายะที่เกี่ยวพันบาตเหมาะสม คือ มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป

3.3 ภัสสสัปปายะการพูดคุยที่เหมาะสม คือ พูดคุยกันเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม และพูดแต่พอประมาณ

3.4 บุคคลสัปปายะบุคคลเป็นที่สบายเป็นกัลยามิตรทั้งบุคคลภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด

3.5 โภชนสัปปายะอาหารเป็นที่สบายตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกินอาหารการจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร

3.6 อุตุสัปปายะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมเป็นที่สบายไม่หนาวเกินไปไม่ร้อนเกินไปเป็นต้น

3.7 อิริยาปถสัปปายะ เป็นพื้นที่ให้นั่ง ยืน เดิน ได้อย่างสะดวก

อภิปรายผลการวิจัย

1. แนวคิดการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม พบว่า วัดในสมัยพุทธกาล ให้ความสำคัญกับเจดีย์หรือสถูป เพราะยังคงสัญลักษณ์ในเชิงความหมายอันเป็นตัวแทนพระพุทธรเจ้า วัดในสมัยสุโขทัย เน้นการสร้างสถูปเป็นพระประธานอยู่ด้านหน้าวิหาร โดยมีลานประทักษิณคั่นเพื่อได้ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมและบำเพ็ญการกุศล วัดในสมัยอยุธยา การวางผังในเขตพุทธาวาสได้เปลี่ยนแปลงไป โดยที่โบสถ์จะมีขนาดใหญ่ขึ้นจะสร้างใกล้กับวิหาร ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในเชิงของการใช้สอย ในสมัยรัตนโกสินทร์ เน้นความสำคัญของโบสถ์เป็นอันดับแรก วิหารเป็นอันดับที่สอง และเจดีย์เป็นอันดับสาม และวัดในปัจจุบันวัดได้รับอิทธิพลจากยุโรป ทำให้รูปแบบของวัดนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบ ที่เกิดจากการคิดปรับปรุงให้เข้าสู่ความเป็นการออกแบบในเชิงโมเดิร์น โดยเป็นการเน้นไปที่การออกแบบที่เปลี่ยนระบบทางกายภาพ มากกว่าการใช้งานหรือสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ในยุคสมัยนั้น ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของกฤษฎา อานโพธิ์ทอง (2553) พบว่า การออกแบบที่มุ่งเน้นในการหาความเป็นไปได้ของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่จะเกิดขึ้นเป็นหลักแต่สิ่งที่จะมีการเปลี่ยนแปลงตามมาก็คือ ผลกระทบต่อวัฒนธรรมและความคิดต่ออาคารทางศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนและควรระมัดระวังในการออกแบบสิ่งเหล่านี้จึงนำเรากลับไปหาคำถามเดิม ซึ่งเป็นคำถามหลักที่เป็นจุดเริ่มของวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้คือ อะไรที่เป็นใจความสำคัญในอาคารพุทธสถาน สิ่งใดที่ไม่ใช่หรือสิ่งใดที่ควรเปลี่ยนแปลง ลดทอน หรือ ปรับปรุง สถาปัตยกรรมมีส่วนช่วยให้คนรับรู้ในความเป็นศาสนสถาน หรือความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา นอกจากนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสันทนา ภิรมย์เกียรติ (2553) พบว่า 1) รูปแบบการวางผังบริเวณพุทธสถาน สมัยสุโขทัยรักษาระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด คือ วางอาคารแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เป็นสำคัญได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดทางด้านศาสนา 2) อาคารหลักประธานของวัดและของแนวแกน แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

สถาปัตยกรรมประเภทสถูป-เจดีย์และสถาปัตยกรรมประเภทอาคาร 3) รูปแบบผังบริเวณพุทธสถาน สมัยสุโขทัยสามารถแบ่งกลุ่มได้เป็น 4 แบบใหญ่ๆ คือ กลุ่มผังบริเวณขนาดใหญ่พิเศษกลุ่มผังบริเวณ ขนาดใหญ่ กลุ่มผังบริเวณขนาดกลาง และกลุ่มผังบริเวณขนาดเล็ก และ4) มีพัฒนาการรูปแบบการ วางผังบริเวณแบบฉับพลันไม่ชัดเจนนัก และในการเปลี่ยนแปลงมีสาเหตุเกิดจากความเชื่อทางด้าน ศาสนามากกว่าทางด้านการเมืองการปกครอง และสอดคล้องกับงานวิจัยของพิริยา พิทยาวัฒน์ชัย (2561) พบว่า การปรับภูมิทัศน์ของวัดตามความจำเป็นแต่ละยุคสมัยมีการเสริมสร้างภูมิทัศน์ทั้ง สิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต โดยไม่ทำลายหรือบิดเบือนโครงสร้างภูมิทัศน์สถานเดิมแต่ส่งเสริมให้พุทธ ศิลป์หลักมีเอกภาพด้วยศาสตร์สมัยใหม่เช่น การออกแบบภูมิทัศน์ให้สะท้อนบรรยากาศเดิมของภูมิ ทัศน์สถานโดยยังคงรักษาพืชพรรณดั้งเดิมของวัด รูปแบบการใช้พุทธศิลป์และภูมิทัศน์สถานจึง ผสมผสานงานดั้งเดิมและงานสร้างใหม่โดยวัดยังรักษารูปแบบงานพุทธศิลป์ดั้งเดิมเอาไว้และ ปรับปรุงบำรุงรักษาภูมิทัศน์สถานให้สมสมัยและสะอาดสว่างสงบสอดคล้องกับหลักสัปปายะใน พระไตรปิฎก

2. การออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย มีลักษณะที่ สำคัญดังนี้ มีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับธรรมชาติโดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น สัดส่วนของ ธรรมชาติ 95% ต้นไม้ใหญ่สูง 20-30 เมตรสัดส่วนอาคารไม่สูงเกินยอดไม้อาคารกระจายตัวแทรกไป กับธรรมชาติเปิดช่องที่นำธรรมชาติเข้ามาสู่ภายในตัวอาคารใช้วัสดุที่มาจากธรรมชาติ มีคุณลักษณะ ที่ลักษณะที่สงบและวิเวกโดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น มีการแบ่งพื้นที่ใช้งานให้เป็นสัดส่วนมีป่า ปลุกเป็นปราการธรรมชาติการเข้าถึงพื้นที่อย่างแยกคาง มีคุณลักษณะที่สมถะและมีเท่าที่จำเป็น โดยมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น ใช้วัสดุที่คงทนบำรุงรักษาง่ายใช้พื้นที่อย่างยืดหยุ่นมีรูปแบบอาคาร ที่เรียบง่ายใช้พื้นที่ธรรมชาติให้มากที่สุด และมีคุณลักษณะที่แฝงนัยยะทางธรรมโดยมีลักษณะที่เป็น รูปธรรมเช่น มีพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธรูปมีรูปถ่ายพระสงฆ์ชื่อดังมีโครงกระดูกพระสงฆ์ชื่อดังมี ภาพปริศนาธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของวสุ โปษะนันท์ (2548) พบว่า การใช้พื้นที่เพื่อหา รายได้มากขึ้นในขณะที่ไม่มีการวางแผนจัดระเบียบการก่อสร้างที่คำนึงถึงภูมิทัศน์ของสถานที่ ก่อให้เกิดความเสียหายต่าง ๆ ทำให้พื้นที่วัดที่ใช้เพื่อการเจริญศรัทธาสูญหายไปมากจึงจำเป็นที่ จะต้องหาวิธีการจัดการให้วัดไทยในปัจจุบันยังคงรักษาหรือปรับปรุงแก้ไขภูมิทัศน์ด้วยการกำหนด หลักเกณฑ์ต่าง ๆ คำนวณเรื่องควรหรือไม่ควรในการก่อสร้างอาคารในวัดเพื่อเป็นแนวทางให้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์เหล่านั้นไปสู่การปฏิบัติเพื่อไม่ให้วัดดูเสื่อมโทรม รกรุงรังไม่น่าเจริญศรัทธาทั้งนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการไว้เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสภาพ ภูมิทัศน์ของวัดไทยระหว่างในอดีตและในปัจจุบันเพื่อศึกษาเงื่อนไขที่สภาพภูมิทัศน์และสถาปัตย

กรรมภายในวัดก่อให้เกิดความเจริญศรัทธาในพระพุทธศาสนาและประมวลปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับวัดไทยในบริบทของแนวคิดทางพระพุทธศาสนาแนวทางในการอนุรักษ์ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของกรมศิลปากรซึ่งพัฒนามาจากการผสมผสานแนวทางสากลกับวัฒนธรรมประเพณีของไทยและความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนในปัจจุบันให้นำมาซึ่งหลักเกณฑ์และข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้ยังคงความเจริญศรัทธาในปัจจุบันที่เน้นในเรื่องของการตระหนักในคุณค่าของสถานที่แห่งความเจริญศรัทธาปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วมีการควบคุมถือปฏิบัติอย่างจริงจังจึงมีการวางแผนจัดการในภาพรวมอย่างเป็นระบบ นอกจากนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของจารุพร นุแสงธา (2551) พบว่า ปัจจัยด้านการใช้พื้นที่ภายในวัด เพื่อรองรับประชากรที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมมีอิทธิพลมากที่สุดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ส่วนปัจจัยอื่นมีอิทธิพลรองลงมาและมีแนวโน้มการเกิดขึ้นของอาคารสิ่งก่อสร้างในที่โล่งว่างที่รอการพัฒนา รวมถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานอาคารโดยพิจารณาจากความขาดแคลนพื้นที่รองรับกิจกรรมในส่วนปัญหาพื้นที่สีเขียวมีสัดส่วนไม่สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการเชิงนโยบายด้านการจัดการพื้นที่สีเขียวชุมชนอย่างยั่งยืน ประชากรผู้ใช้พื้นที่มีความเห็นว่าวัดควรมีการจัดการพื้นที่สีเขียวให้ดีขึ้นโดยแนวทางการจัดการพื้นที่สีเขียวที่ยั่งยืนในอนาคตควรเพิ่มพื้นที่สีเขียวในลักษณะของไม้ยืนต้นและไม้พุ่มรวมถึงการวางแผนการใช้พื้นที่ให้มีความยั่งยืนและสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒินันท์ กันทะเดียน (2560) พบว่า การพัฒนาพื้นที่ของวัดไทยควรจะเน้นไปทางกายภาพก่อนและสิ่งสำคัญคือควรมุ่งเน้นการร่วมมือกับชุมชน หรือประชาชน เพื่อสะท้อนความต้องการที่แท้จริง อย่างไรก็ตามควรยึดเป้าหมายเดียวกันคือมุ่งให้เป็นวัดสงบสงัด มีความร่มรื่น และเข้าถึงธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายของการสร้างวัด

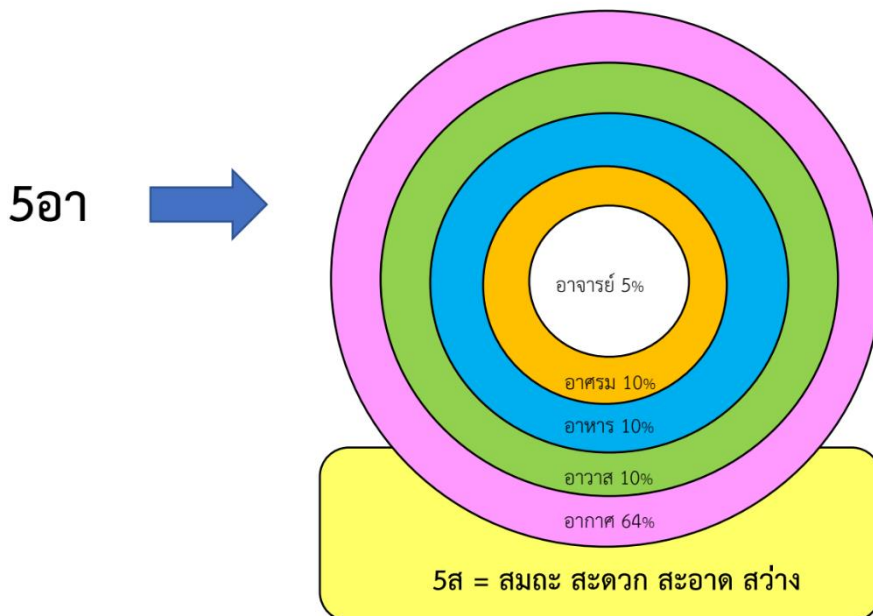
3. การนำเสนอรูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ควรมีการบริหารงานจัดการเพื่อการพัฒนาวัดให้มีความสมบูรณ์ตามพระธรรมวินัยให้มีความเพียบพร้อมด้วยสัปปายะ 7 อย่างคือ อาวาสสัปปายะที่อยู่เป็นสุขสบายคือ ทำให้วัดเป็นที่ร่มรื่นร่มเย็นเป็นรมณียสถานเจริญตาสบายใจแก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โคจรสัปปายะที่เกี่ยวพันกับบาทเหมาะดีคือ มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป ภัตตสัปปายะการพูดคุยที่เหมาะสมคือ พูดคุยกันเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมและพูดแต่พอประมาณ บุคคลสัปปายะบุคคลเป็นที่สบายเป็นกัลยามิตรทั้งบุคคลภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด โภชนสัปปายะอาหารเป็นที่สบายตาตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกินอาหารการจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร อุตุสัปปายะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมเป็นที่สบายไม่หนาวเกินไปไม่ร้อนเกินไปเป็นต้น และอิริยาบถสัปปายะ เป็นพื้นที่ให้นั่ง ยืน เดิน ได้อย่างสะดวก สอดคล้องกับงานวิจัยของภคชาติ เตชะ

อานวณวิทย์ (2556) พบว่า ปัญหาสำคัญต่างๆในโลกปัจจุบัน หากค้นลึกลงไปจะพบว่ามิต้นตอมาจากความเสื่อมโทรมในมิติทางจิตวิญญาณที่ขาดศีลธรรมอันดีงามของมนุษย์ทั้งสิ้น คำถามที่สำคัญสำหรับสถาปนิก ก็คือผู้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมจะมีบทบาทอย่างไรได้บ้างเพื่อร่วมแก้วิกฤตการณ์นี้ ซึ่งหากพิจารณาบริบทของประเทศไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ก็จะมีต้นตอสำคัญยิ่งในการศึกษาเรื่องสภาพแวดล้อมกับการพัฒนาทางจิตใจ นั่นคือหลักธรรมเรื่องความสัปปายะ 7 อันหมายถึง ปัจจัยภายนอก 7 ประการ ที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาจิตใจ อันได้แก่ บุคคล อิริยาบถ สถานที่ อากาศ การสื่อสาร อาหาร และที่ตั้งวัด โดยปัจจัยเรื่องสถานที่นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถาปนิกโดยตรง การศึกษานี้จึงต่อยอด พัฒนาหลักธรรมดังกล่าวและนำมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบสถาปัตยกรรมบนการปฏิบัติงานจริงโดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เป็นตัวแปรหนึ่งของการวิจัย นอกจากนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของพระวีระศักดิ์ ชยธมโม (สุวรรณวงศ์) (2560) พบว่า แนวคิดและทฤษฎีการจัดการวัดด้วยหลักสัปปายะนั้นหมายถึง การสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการศึกษาปฏิบัติ ปัจจัยที่เอื้อต่อการเป็นอยู่ดีและการที่จะพัฒนาดน ช่วยให้ความเจริญตั้งมั่นไม่เสื่อมถอย เกื้อหนุนสิ่งสถานที่หรือบุคคลซึ่งเป็นที่สบายเหมาะสมกันเกื้อกูลโดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อหนุนการบำเพ็ญและประคับประคองรักษาสติปัญญา มี 7 อย่าง คืออาวาสที่อยู่โคจรที่บิณฑบาตหรือแหล่งอาหารภัสสะเรื่องพูดคุยที่ส่งเสริมการปฏิบัติบุคคลผู้ที่อยู่ใกล้แล้วจิตผ่องใสสงบมั่นคงโภชนะอาหารอุดมภูมิและสภาพแวดล้อมอิริยาบถเพื่อให้อัศจรรย์เกิดความสงบและสันติสุข และสอดคล้องกับงานวิจัยของทวีชัย พลอามาตย์ (2564) พบว่า การพัฒนาสัปปายะสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของสถาบันสติภาวนาเพื่อสันติภาพตามสมัยใหม่และพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย 1) อาวาส สัปปายะ (ที่อยู่เป็นสุขสบาย) 2) อาหารสัปปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) 3) บุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) และ 4) ธรรมสัปปายะ (ธรรมเป็นที่สบาย) และโมเดลการพัฒนาสัปปายะสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของสถาบันสติภาวนาเพื่อสันติภาพนั้นต้องประกอบด้วย สัปปายะ 4 ที่ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับภาวนา 4 คือ 1) กาย (ภาวนิตกาย) ผู้ที่มีกายพัฒนา กิน อยู่ ดูฟังเป็น 2) ศีล (ภาวนิตศีล) สามารถอยู่ มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น 3) จิต (ภาวนิตจิต) พัฒนาจิตที่ดีแล้ว 4) ปัญญา (ภาวนิตปัญญา) ปัญญาที่พัฒนาแล้วเพื่อให้เกิดความยั่งยืนพัฒนาสู่มิตินาคตให้เป็นศูนย์รวมของทุกวัยให้มีสติในการดำรงชีวิตในอนาคตต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

รูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม สามารถสรุปเป็น “รูปแบบ 5อา 5ส” คือ ในการออกแบบวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ควรยึดรูปแบบ 5อา ได้แก่

อา1 = อากาศ ตรงกับหลักอัฐสัปายะ มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สีเขียวร่มรื่น 65% อา2 = อาวาส ตรงกับหลักอาวาสสัปายะ เป็นพื้นที่พักอาศัยเพียงพอและเหมาะสมสำหรับผู้ปฏิบัติ 10% อา3 = อาหาร ตรงกับหลักอาหารสัปายะ เป็นพื้นที่บริการอาหารหรือสวัสดิการ 10% อา4 = อาศรม ตรงกับหลักภัสสสัปายะ เป็นพื้นที่สำหรับการสนทนาและศึกษาธรรมเป็นสัดส่วน 10% อา5 = อาจารย์ ตรงกับหลักบุคคลสัปายะ เป็นที่พักของครูบาอาจารย์ที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ 5% โดยมีแนวคิด 5 ส เป็นฐานรองรับ คือ ส1 = สมณะ ส2 = สะดวก ส3 = สะอาด ส4 = สว่าง และ ส5 = สงบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักโคจรสัปายะ การอยู่ในพื้นที่เดินทางสะดวกสบาย และหลักอิริยาพลสัปายะ มีพื้นที่ให้นั่ง ยืน เดิน ส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติธรรม ให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย

ภาพที่ 1 รูปแบบการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. คณะสงฆ์ควรมีความเข้มงวดกวดขันความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรให้อยู่ในศีลาจารวัตรที่งดงามด้วยมาตรการที่เข้มแข็งจริงจังและต่อเนื่อง

2. คณะสงฆ์ควรจัดให้มีการอบรมสมณวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่สาธุชนพุทธบริษัท เปิดโอกาสให้ญาติโยมสาธุชนทั่วไปได้มีโอกาสบำเพ็ญกุศลคุณความดีทั้งทางกุศลศีลกุศลและทั้งภวนากุศลไปด้วยกันและประการสำคัญ คือ เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้นำลงมือศึกษาทั้งภาคปริยัติและอบรมทั้งภาคปฏิบัติภาวนาธรรมด้วยตนเองและทั้งชักนำพระภิกษุสามเณรและญาติโยมสาธุชนให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติธรรม

3. คณะสงฆ์ควรจัดบริเวณสถานที่ให้สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยให้เป็นที่สงบรวมรื่นด้วยต้นไม้เป็นที่สัปปายะเหมาะแก่มาบำเพ็ญกุศลคุณความดี

4. คณะสงฆ์ควรจัดการสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นอารามเป็นที่รมณีสถานรื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านอบรมจิตใจที่ตั้งสำนักปฏิบัติไม่ไกลไม่ไกลจากชุมชนเกินไปมีการแบ่งเขตพุทธาวาสสังฆาวาสชัดเจนเป็นสัดส่วนยิ่งในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว

5. คณะสงฆ์ควรมีการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงาร่มรื่นดูเป็นธรรมชาตินับว่าเหมาะกับภาวะโลกร้อนส่วนบางสำนักปฏิบัติธรรมตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวนป่า

6. คณะสงฆ์ควรเน้นเรื่องความสะอาดหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอ เท่ากับว่าได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้พบเห็นธรรมชาติมีความเป็นวิเวกที่ทำให้จิตใจของผู้คนมีความสงบเมื่อจิตสงบจิตจึงเป็นกุศลได้ง่ายเป็นสถานที่เอื้อให้เกิดการศึกษาและปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนา

7. คณะสงฆ์ควรมีการบริหารงานจัดการเพื่อการพัฒนาวัดให้ความสมบูรณ์ตามพระธรรมวินัยให้มีความเพียบพร้อมด้วยสัปปายะ7 อย่างคือ 1) อาวาสสัปปายะที่อยู่เป็นสุขสบาย คือ ทำให้วัดเป็นที่ร่มรื่นรื่นรมย์เป็นรมณีสถานเจริญตาสบายใจแก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ 2) โคจรสัปปายะที่เที่ยวบิณฑบาตเหมาะดีคือ มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป 3) ภัตตสัปปายะการพุดคุยที่เหมาะสมคือ พุดคุยกันเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมและพูดแต่พอประมาณ 4) บุคคลสัปปายะบุคคลเป็นที่สบายเป็นกัลยามิตรทั้งบุคคลภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด 5) โภชนสัปปายะอาหารเป็นที่สบายตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกินอาหารการจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร 6) อุตุสัปปายะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมเป็นที่สบายไม่หนาวเกินไปไม่ร้อนเกินไปเป็นต้น และ 7) อิริยาปถสัปปายะ เป็นพื้นที่ให้นั่ง ยืน เดิน ได้อย่างสะดวก

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา อานโพธิ์ทอง. (2553). วัด: การออกแบบพุทธสถานเชิงทดลอง. (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จารุพร นุแสงดา. (2551). พัฒนาการรูปแบบและการออกแบบเชิงพื้นที่ของวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชุตินา สุคันธสิริกุล. (2558). แนวคิดพุทธจักรวาลวิทยาในการวางผังวัดอินทราวาสอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารปณิธาน*, 11(2), 94-115.
- ทวีชัย พลอามาตย์. (2564). การพัฒนาสัปปายะสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ของสถาบันสติภาวนาเพื่อสันติภาพ อำเภอปรังคฤ์ จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.*, 9(3), 1028-1039.
- พระวีระศักดิ์ ชยธมโม (สุวรรณวงศ์). (2560). *แนวทางการจัดการวัดสันติสุขตามหลักสัปปายะ7: กรณีศึกษาวัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พริยา พิทยาวัฒน์ชัย. (2561). วิเคราะห์การเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการใช้พุทธศิลป์และภูมิทัศน์สถานของวัดเจติยภูมิอำเภอน้ำพองจังหวัดขอนแก่น. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 20(1), 63-74.
- ภคชาติ เตชะอำนวยวิทย์. (2556). การศึกษาการออกแบบสถาปัตยกรรมที่เอื้อให้เกิดความสัปปายะเพื่อนำไปออกแบบวัดป่าวิมุตตยาลัย. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 12(1), 15-26.
- วสุ โปษะนันท์. (2548). *การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญศรีทธา: จากอดีตสู่ปัจจุบัน*. (รายงานการวิจัย). ศูนย์พุทธศาสนศึกษา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2560). *ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทยกับการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธบูรณาการ*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

สันทนา ภิรมย์เกียรติ. (2553). *การวางแผนบริเวณพุทธสถานสมัยสุโขทัยบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย*.
(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). บัณฑิต
วิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.